

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

การทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี
Integrated farming of farmers in Udon Thani Province.

ณัฐกฤตา ศรีสุขยงค์ (Nutkrita Siruyong) *

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (Benchamas Yooprasert) **

สินีนุช ครุฑเมือง แสนเสริม (Sineenuch Krutmuang Sanserm) ***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร (2) สภาพการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี (3) ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน (4) ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี จำนวน 1,140 ราย สุ่มตัวอย่างแบบง่ายโดยวิธีจับฉลาก ได้กลุ่มตัวอย่าง 296 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัย สรุปได้ว่า (1) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 48.87 ปี จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4.51 คน และเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรมีรายได้มาจากการทำนา มีแรงงานทำเกษตรผสมผสานเฉลี่ย 3.16 คน อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเกษตรส่วนใหญ่ใช้รดโดรนขนาดเล็ก (2) เกษตรกรส่วนใหญ่ทำเกษตรผสมผสานในรูปแบบการปลูกข้าว+ปลูกผัก+เลี้ยงสัตว์และมีประสบการณ์ในการทำเกษตรผสมผสานเฉลี่ย 5.91 ปี สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย ใช้น้ำฝนในการทำเกษตรและได้รับความรู้หรือข้อมูลข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ (3) เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจรูปแบบและกิจกรรมการทำเกษตรผสมผสานในระดับมากที่สุด รู้วิธีการจัดบันทึกการทำบัญชีครัวเรือน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลในครอบครัวและเพื่อนบ้าน มีเศรษฐกิจดีขึ้น มีการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในไร่นาอย่างคุ้มค่า เกษตรกรมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดในประเด็น การใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในไร่นา บุคคลในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น (4) เกษตรกรมีปัญหาในระดับน้อย ส่วนใหญ่ จะมีปัญหาในด้านราคาผลผลิตไม่แน่นอน เกษตรกรเสนอแนะให้รัฐบาลจัดหาน้ำในฤดูแล้งและประกันราคาผลผลิต

คำสำคัญ เกษตรผสมผสาน ความคิดเห็น เกษตรกรจังหวัดอุดรธานี

* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช nutkrita79@gmail.com

** รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช yoobench@hotmail.com

*** รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช sineenuch.san@stou.ac.th

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

Abstract

The objectives of this research were to study (1) basic socio-economic circumstance of farmers (2) integrated farming circumstance of farmers in Udon Thani Province (3) opinions toward integrated Farming of farmers (4) problems and suggestions of farmers for integrated farming.

The studied population was integrated farming by farmers in Udon Thani Province number 1,140 the profile sampling Simplified by matched label. Data collected from sample group by taking a draw totally 296 samples. The instrument for data collection was interview and data analysis by computer programs. Statistics used included frequency, percentage, minimum value, maximum value, mean and standard deviation.

From the research results, it was concluded as follows. (1) Most of the farmers were male with the average age at 48.87 years. They completed higher secondary education. The average number of their family member was 4.51 persons and belonged to specific agricultural group. They earned income from rice-farming. Their average number of integrated farming labor was 3.16 persons with small tillage tractor as their agricultural equipment. (2) Their average experience in integrated farming was 5.91 years. Soil characteristic was sandy loose soil. For agricultural cultivation, they depended upon seasonal rainfall. They received agricultural news and updated information from official staff. (3) Farmers acquired understanding and knowledge about integrated farming model and activities, learning how to record household accounting and exchanged opinions with family members and neighbors. A better economy. The use of resources and inputs in farm efficiency. Farmers farming mixed opinion in the most Issues in the use of resources. Individuals in the family. Relationship is more like talking consultations. Are helping each other. (4) Farmers' problem was at low level. Mostly was uncertain price of products. Most of the integrated farming farmers would like the government sector provide them with water during the dry season and products price insurance.

Keywords: Integrated Farming, Opinions, Farmers Udon Thani Province

* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช nutkrita79@gmail.com

** รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช yoobench@hotmail.com

*** รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช sineenuch.san@stou.ac.th

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

บทนำ

การเกษตรกรรมนับว่าเป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศยังคงประกอบอาชีพด้านการเกษตร และระบบเศรษฐกิจไทยโดยทั่วไปได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อกินเพื่ออยู่แต่เดิม มาเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยมุ่งผลิตสินค้าเกษตรเศรษฐกิจเฉพาะบางอย่างมากขึ้น ใช้ระบบการผลิตสมัยใหม่มากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทำให้มีผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ดินเสื่อมคุณภาพจึงทำให้แนวทางการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในชนบทเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากอาหารจากธรรมชาติมีน้อยลง เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกเพื่อการดำรงชีพ (ปรีชัย พุดเกิดพันธุ์ 2545:1) และจากการนำระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่มาใช้ในกระบวนการผลิต ทำให้ปริมาณของผลผลิตขยายตัวเร็วกว่าปกติ จึงมีผลผลิตออกสู่ตลาดพร้อมกันเป็นจำนวนมากในขณะที่มีความต้องการมีจำกัด และมีการกีดกันทางการค้าด้วยวิธีการต่างๆ ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำและต้นทุนการผลิตสูง การถูกเอารัดเอาเปรียบจากการขายและการแลกเปลี่ยนนี้ เป็นตัวแปรที่ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สินมาโดยตลอด สภาพเศรษฐกิจที่ขาดสมดุล ทำให้เกษตรกรจำนวนมากต้องขายทรัพย์สินเพื่อปลดปล่อยภาระหนี้สินของตนเอง จึงมีคนยากจนไร้ที่ดินทำกิน คนอพยพ คนขายแรงงานมีปริมาณมากขึ้น จะเห็นได้ว่าสภาพปัญหาสำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการขาดสมดุลทางเศรษฐกิจและขาดการพึ่งตนเอง (ปรีชัย พุดเกิดพันธุ์ 2545:2)

จากปัญหาดังกล่าวจึงได้มีการแสวงหาทางออกต่างๆ ทั้งในส่วนที่เป็นการเริ่มของรัฐและเอกชน เกิดแนวคิดการพึ่งตนเองหันกลับไปทำให้ออกินพอใช้ก่อนเหลือจึงขาย ซึ่งเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ในการพัฒนาชนบทและการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยแนวคิดด้านการเกษตรผสมผสานมีกิจกรรมที่เป็นไปในทางพึ่งตนเอง และลดการถูกเอารัดเอาเปรียบ เริ่มจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนก่อน เหลือจึงขาย และเน้นการใช้แรงงานในครอบครัว หลีกเลี่ยงการลงทุนที่ใช้เงิน จากแนวทางดังกล่าว เกษตรผสมผสานจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถสร้างทางรอดสำหรับเกษตรกรไทยได้ และยังมีรูปแบบการจัดการไร่นาที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดระบบหนึ่ง

การทำเกษตรผสมผสาน เป็นการผลิตพืชและหรือสัตว์ตั้งแต่ ๒ ชนิดขึ้นไปในพื้นที่เดียวกัน โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกัน และสนับสนุนเกื้อกูลผลประโยชน์ต่อกันและกัน ในทางใดทางหนึ่งอย่างสมดุล เป็นการพยายามชี้ให้เห็นว่าคน สัตว์ พืช ระบบการเกษตร และระบบนิเวศมีความสัมพันธ์และสายใยเชื่อมต่อกัน ทรงคุณค่าในด้านการรักษา คุณภาพการผลิต เพื่อการบริโภค และเพื่อขาย การกระจายผลผลิตที่เท่าเทียม และรักษาความยืดหยุ่นต่อผลกระทบจากราคาผลผลิต เมื่อต้องการใช้ผลผลิตในไร่นา ลดต้นทุนการผลิตและรักษาสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา และความมั่นคงของผลผลิตในระยะยาว (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ 2535:121-130) ต้นแบบการเกษตรผสมผสานในปัจจุบัน ส่วนมากมาจากประสบการณ์ของเกษตรกรที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ ซึ่งมีรูปแบบการจัดการไร่นาแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจและระดับทรัพยากร เกษตรกรยังขาดความรู้ในการวางแผนการจัดการใช้ทรัพยากรที่ดิน ทุน แรงงาน ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด นิยมปลูกพืชชนิดเดียวกัน ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ เกิดการว่างงานในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต ทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากไร่นาไปสู่แรงงานในส่วนกลางอุตสาหกรรมในเมืองต่างๆ ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองตามมา จึงมีความจำเป็นที่ต้องดำเนินการเร่งรัดส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรหลายอย่างในลักษณะการทำเกษตรผสมผสาน นอกจากเกษตรผสมผสานจะได้รับเลือกให้เป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาชนบทขององค์กรเอกชนแล้ว ในหน่วยงาน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

ราชการที่ใช้เกษตรผสมผสานเป็นหนทางในการพัฒนาชนบท โดยได้ให้ความสำคัญกับการผลิตด้านการเกษตรที่เน้นการปรับโครงสร้างการผลิต ในลักษณะการทำเกษตรผสมผสานในเขตเกษตรล้ำหลัง เขตเกษตรปานกลาง และเขตเกษตรก้าวหน้า (ปรีชัย พุดเกิดพันธุ์ 2545:2)

จังหวัดอุดรธานี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่การปลูกพืชของเกษตรกร เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในเขตพื้นที่อาศัยน้ำฝน ซึ่งทำให้ประสบปัญหาเกี่ยวกับภัยธรรมชาติและราคาผลผลิตตกต่ำตลอดมา จังหวัดจึงได้ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรหลายชนิดในลักษณะการทำเกษตรผสมผสาน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีเกษตรกรบางรายเท่านั้นที่ประสบผลสำเร็จในการทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษา สภาพการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกร ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการทำเกษตรผสมผสาน ของเกษตรกร รวมทั้งสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อสำหรับใช้เป็นข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์เป็นแนวทางในการส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสานให้ประสบผลสำเร็จต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานในจังหวัดอุดรธานี
2. เพื่อศึกษาสภาพการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี
3. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน
4. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ เกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสาน ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี จำนวน 20 อำเภอ 45 ตำบล 48 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้มาขึ้นทะเบียนทำการเกษตรผสมผสานกับสำนักงานเกษตรอำเภอแต่ละอำเภอในจังหวัดอุดรธานี รวม 1,140 ราย กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สูตรคำนวณขนาดตัวอย่างของทาโร่ ยามาเน (Taro Yamane 1967) โดยให้มีความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 ได้จำนวนตัวอย่าง 296 ราย ทำการการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายโดยวิธีจับสลากจากรายชื่อเกษตรกรดังกล่าวให้ได้ตัวอย่างตามที่กำหนด เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์ประกอบด้วย 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ตอนที่ 2 สภาพการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกร ตอนที่ 3 ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน ตอนที่ 4 ปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรในการทำเกษตรผสมผสาน

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม คอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยอธิบายลักษณะของข้อมูลโดยใช้สถิติ ความถี่ ร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

ผลการวิจัย

1. สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสาน

1) สภาพทางสังคมของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 48.87 ปีประมาณหนึ่งในสามจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 4.51 คน เกษตรกรส่วนใหญ่เป็น สมาชิกกลุ่มเกษตรกร มากกว่าครึ่งเป็นลูกค้า ข.ก.ส. และกลุ่มเกษตรกร

2) สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้จากการทำนา รองลงมาเลี้ยงปลา ปลุกผัก เลี้ยงสัตว์ และน้อยที่สุดจากการรับจ้าง ขนาดพื้นที่ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ย 10.31 ไร่ มีแรงงานทำเกษตรผสมผสานเฉลี่ย 3.16 คน ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สิน มีเกษตรกรไปรับจ้างต่างถิ่นมากที่สุด 4 คน และน้อยที่สุด 1 คน

2. สภาพการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกร

1) เกษตรกรมีประสบการณ์ในการทำเกษตรผสมผสานเฉลี่ย 5.91 ปี ส่วนใหญ่สภาพพื้นที่ทำเกษตรผสมผสานเป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย เกษตรกรส่วนใหญ่มีสภาพพื้นที่ก่อนทำเกษตรผสมผสานเป็นที่นา และรองลงมา มีสภาพพื้นที่เดิมปลูกผัก เกษตรกรทุกรายมีการปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยพืชสดเกษตรกรเกือบครึ่งดำเนินการปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่จะกำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมี และวิธีที่นิยมใช้มากที่สุด ได้แก่ การใช้น้ำหมัก กับดักแสงไฟ ตาข่ายในลอนคลุมแปลง ผัก สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเกษตรส่วนใหญ่ใช้รถไถนาขนาดเล็ก (คูโบต้า, ยันมาร์) เครื่องตัดหญ้า รองลงมาใช้เครื่องสูบน้ำและถังพ่นสารเคมี

2) แหล่งน้ำที่ใช้สำหรับการทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรประมาณหนึ่งในสามใช้น้ำจากน้ำฝน รองลงมา ใช้น้ำจากคลองชลประทานและสระน้ำในไร่นา ซึ่งปริมาณน้ำมีเพียงพอสำหรับการเกษตรผสมผสานตลอดทั้งปี

3) สถานที่ขายผลผลิตของเกษตรกร ส่วนใหญ่ขายผลผลิตที่แปลงเกษตรผสมผสาน รองลงมาขายผลผลิต ในหมู่บ้าน สำหรับพาหนะที่ใช้ในการขนถ่ายผลผลิตของเกษตรกรประมาณสองในสามใช้รถไถเดินตาม รองลงมาใช้รถกระบะ และใช้รถจักรยานยนต์ ซึ่งการคมนาคมสะดวก

4) การตัดสินใจทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกร เกษตรกรเกือบทั้งหมดทำเกษตรผสมผสานเพราะมีที่ดินเป็นของตนเอง รองลงมาเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว และเพิ่มรายได้จากการทำกิจกรรมเกษตรหลายอย่าง

5) แหล่งความรู้และการรับข้อมูลข่าวสาร เกษตรกรได้รับความรู้หรือข้อมูลข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ของรัฐมากที่สุด รองลงมาดูตัวอย่างจากเพื่อนบ้านและรับข่าวสารจากวิทยุโทรทัศน์

6) การจัดการเงินทุน เกษตรกรประมาณสองในสามมีเงินทุนในการทำเกษตรผสมผสานจากการกู้ยืม ข.ก.ส. รองลงมาใช้ทุนตนเอง โดยส่วนใหญ่เกษตรกรมีการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน และรายได้ของเกษตรกรประมาณหนึ่งในสามมีรายได้ 3 เดือน/ครั้ง

3. ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน

1) ด้านความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานมีความรู้ความเข้าใจรูปแบบและกิจกรรมการทำเกษตรผสมผสาน รู้วิธีการจดบันทึกและการทำบัญชีครัวเรือนมากที่สุด รองลงมาเข้าใจการวางแผนการผลิตในไร่นา การดูแลรักษา เช่น เข้าใจการปรับปรุงบำรุงดินเข้าใจวิธีการปลูกพืช เข้าใจวิธีการ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

เลี้ยงสัตว์ และรู้จักการบริหารจัดการน้ำ เช่น รู้จักการจัดสรรน้ำตามความต้องการของพืชในการเพาะปลูก รู้จักใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

2) ด้านสภาพทางเศรษฐกิจ ในภาพรวมเกษตรกรมีสภาพทางเศรษฐกิจดีขึ้น มีความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ ในระดับมาก โดยเห็นด้วยมากที่สุดใน 4 ประเด็น ดังนี้ ลดต้นทุนในการซื้อปุ๋ย ลดต้นทุน ในการซื้อวัสดุปรับปรุงบำรุงดิน การทำการเกษตรผสมผสานทำให้มีจำนวนและชนิดอาหารบริโภคในครัวเรือนมากขึ้น การทำการเกษตรผสมผสานทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น การทำการเกษตรผสมผสานทำให้ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเกี่ยวกับการบริโภคและอุปโภคลดลง ลดต้นทุนในการซื้อพันธุ์พืช ลดต้นทุนในการซื้อพันธุ์สัตว์ การทำการเกษตรผสมผสานทำให้สภาพเงินหมุนเวียนการใช้จ่ายคล่องตัว การทำการเกษตรผสมผสานทำให้นี้ลดลง

3) ด้านสภาพทางสังคม จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานมีสภาพทางสังคมที่ดีขึ้น มีความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ ในระดับมาก โดยเห็นด้วยมากใน 3 ประเด็น ดังนี้ บุคคลในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่ภาครัฐมาเยี่ยมเยียนและให้คำแนะนำ การทำการเกษตรผสมผสานทำให้ได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก และมีบุคคลภายนอกมาศึกษาดูงาน

4) ด้านการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิต เกษตรกรส่วนใหญ่มีการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตอย่างคุ้มค่า มากขึ้น มีความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ ในระดับมาก โดยเห็นด้วยมากที่สุดใน 2 ประเด็น ดังนี้ มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ (ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกปุ๋ยพืชสด) มีการใช้วัสดุในไร่นา เช่น การใช้ฟางข้าวในการเพาะเห็ด ใช้เป็นอาหารสัตว์ การทำการเกษตรผสมผสานทำให้ใช้ที่ดินทำการเกษตรอย่างคุ้มค่า และทำให้มีการใช้แรงงานในครัวเรือน

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรในการทำเกษตรผสมผสาน

1) ปัญหา โดยภาพรวมเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย โดยเรียงลำดับของปัญหาตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ราคาผลผลิตไม่แน่นอน ขาดอุปกรณ์เก็บเกี่ยว และขาดอุปกรณ์ในการดูแลรักษาผลผลิต

2) ข้อเสนอแนะ เกษตรกรเกือบหนึ่งในสามให้ข้อเสนอแนะว่า รัฐบาลควรจัดหาน้ำในฤดูแล้ง รองลงมา เสนอแนะให้รัฐบาลประกันราคาผลผลิต สนับสนุนเงินทุนดำเนินการในช่วง 1-3 ปีแรก ให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำเกษตรผสมผสานเพิ่มมากขึ้น และให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ การทำการเกษตรผสมผสานของเกษตรกร ความคิดเห็นต่อการทำการเกษตรผสมผสาน ปัญหาและข้อเสนอแนะ ของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี มีสิ่งที่ควรนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีมีลักษณะสังคมและเศรษฐกิจในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น ระดับการศึกษา การเป็นสมาชิกกลุ่ม ลักษณะของรายได้ การถือครองที่ดิน แรงงานทำการเกษตรผสมผสาน ซึ่งจะเห็นว่าเกษตรกรจบการศึกษา ในระดับมัธยมศึกษา อยู่ในช่วงวัยทำงานที่ได้รับการศึกษาในระดับภาคบังคับ และเกษตรกรยังมีการรวมกลุ่มทำให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เพื่อพัฒนาและยกระดับผลผลิตด้านการเกษตรให้มีคุณภาพ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

มาตรฐาน ตามความต้องการของผู้บริโภค สำหรับแรงงานที่ใช้ในการทำการเกษตรยังใช้แรงงานภายในครัวเรือนของตนเองอาจเป็นเพราะลดค่าใช้จ่าย และประหยัดเวลา

2. สภาพการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกร จากการศึกษาพบว่า

1) สภาพพื้นที่ทำการเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะสำหรับการทำการเกษตรเกือบทุกชนิด ซึ่งเกษตรกรทำการปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอกที่ได้มาจากการเลี้ยงสัตว์ในรูปแบบกิจกรรมของเกษตรผสมผสาน (การปลูกข้าว การปลูกผัก และการเลี้ยงสัตว์) ซึ่งปุ๋ยคอกมีคุณสมบัติเพิ่มธาตุอาหารและปรับปรุงโครงสร้างของดินให้เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืช แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีการนำวัสดุที่มีมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ย ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เพ็ญแข สุกงาพร (2548:82) ที่กล่าวไว้ว่า จำนวนชนิดพืชหรือสัตว์เพิ่มขึ้น และมีรูปแบบกิจกรรมเกษตรผสมผสานมากขึ้น จะทำให้

มีความสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของแปลงเกษตรและความสมดุลของระบบนิเวศ

2) การป้องกันกำจัดศัตรูพืช เกษตรกรกำจัดศัตรูพืชโดยใช้น้ำหมักและใช้กับดักแสงไฟ จะเห็นได้ว่าเป็นการจัดการศัตรูพืชโดยวิธีที่รักษาความสมดุลของธรรมชาติ และทำให้สุขภาพแข็งแรงเนื่องจากไม่ต้องสัมผัสกับสารเคมีและ ทำให้ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลลดลง ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ กนกวิช กิติคุณ (2544:80) ที่กล่าวไว้ว่า การเกษตรแผนใหม่ไม่ได้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรดีขึ้น สุขภาพและสภาพแวดล้อมกลับเสื่อมโทรมลงทุกที กลุ่มเกษตรกรจึงหันมาใช้ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม ทำให้มีความมั่นคงในอาชีพและรายได้

3) แหล่งน้ำในการทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรใช้น้ำในการทำเกษตรผสมผสานจากน้ำฝนเป็นหลักกรองลงมาเป็นคลองชลประทาน ทำให้ปริมาณน้ำที่ใช้ในการทำเกษตรผสมผสานเกือบทั้งหมดมีน้ำเพียงพอตลอดปี ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดอุดรธานี โดยจังหวัดอุดรธานีมีเขตพื้นที่ชลประทานเกินหนึ่งในสี่ของพื้นที่การเกษตร (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี 2553) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจังหวัดอุดรธานีมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานและมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการทำการเกษตร

4) ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจทำเกษตรผสมผสานคือ เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งการมีที่ดินเป็นของตนเองสามารถตัดสินใจที่จะลงทุนหรือจัดการการใช้ที่ดินให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดได้ โดยเกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสารหรือความรู้จากคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร/หน่วยงานราชการ ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ขจรศักดิ์ จิตภักดิ์ (2545:94) ที่กล่าวไว้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของเกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสาน มาจากการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

5) การจัดการเงินทุน เกษตรกรใช้ทุนตนเอง เนื่องจากการทำเกษตรผสมผสานทำให้มีรายได้ต่อเนื่อง จึงส่งผลให้มีการใช้ทุนของตนเองมากขึ้น ซึ่งเกษตรกรมีการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนทำให้ทราบบัญชีรายรับและรายจ่ายของครอบครัว โดยมีรายได้จากการทำเกษตรผสมผสาน 3 เดือน /ครั้ง เนื่องจากระยะเวลาในการผลิตใช้เวลาน้อยลง ทำให้มีการนำผลผลิตที่มีหลายชนิดภายในแปลงเกษตรผสมผสานนำออกจำหน่ายได้เร็วขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ จิระ อะสุรินทร์ (2544:82) ที่กล่าวไว้ว่า การทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรเชื่อว่าทำให้มีรายได้ตลอดปี ลดรายจ่ายด้านการบริโภคในครัวเรือน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3

The 3rd STOU Graduate Research Conference

3. ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน

3.1 ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานมีความคิดเห็นว่าการทำเกษตรผสมผสานทำให้มีจำนวนและชนิดอาหารบริโภคในครัวเรือนมากขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น ลดต้นทุนการผลิต เช่น ลดต้นทุนในการซื้อพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ วัสดุในการปรับปรุงดิน และลดการซื้อปุ๋ย ลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคและอุปโภค อีกทั้งยังช่วยทำให้หนี้สินลดลง ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เพ็ญแข สุภณฐาพร (2548:81) ในเรื่องการนำเอาทรัพยากร ผลผลิตหรือวัสดุเหลือใช้มาทำให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลการทำกิจกรรมการผลิตอื่น ๆ จะทำให้เกิดรายได้สุทธิเพิ่มขึ้น

3.2 ด้านสังคม เกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ในประเด็นบุคคลในครอบครัวของเกษตรกรมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น เช่น มีการพูดคุยปรึกษาหารือ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และยังมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนบ้าน ตลอดจนมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐมาเยี่ยมชมและให้คำแนะนำแสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรผสมผสานทำให้คนในครอบครัวมีความผูกพันกันมากขึ้นและแสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบของเจ้าหน้าที่

3.3 ด้านการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิต เกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ในประเด็น เกษตรกรมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด จากการทำเกษตรผสมผสาน มีการใช้วัสดุในไร่นา เช่น การใช้ฟางข้าวในการเพาะเห็ด การใช้ฟางข้าวเป็นอาหารสัตว์ การไถกลบตอซังข้าวเพื่อทำปุ๋ย และการทำเกษตรผสมผสานทำให้ใช้ที่ดินทำการเกษตรอย่างคุ้มค่า ทำให้มีการใช้แรงงานในครัวเรือนซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสมบูรณ์ นันผาด (2545:85) ในเรื่องการใช้แรงงานภายในครอบครัวเป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้เพื่อสุขภาพอนามัยในครอบครัวดีขึ้น

ข้อเสนอแนะ (ถ้ามี)

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) ส่งเสริมให้เกษตรกรไปทัศนศึกษาดูงานเพิ่มขึ้น จากการวิจัยพบว่า เกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสารจากเจ้าหน้าที่และเพื่อนบ้านมากกว่าศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตร ซึ่งเป็นสถานที่เพิ่มพูนความรู้ ทักษะในการทำเกษตรผสมผสานเพื่อเกิดการพัฒนาและมีความยั่งยืนต่อไป

2) ส่งเสริมให้เกษตรกรมีการจดบันทึกและทำบัญชีครัวเรือน จากการวิจัยพบว่า เกษตรกรที่มีการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน จะทำให้ทราบรายรับ-รายจ่าย และสามารถจัดการเงินทุนในการทำเกษตรผสมผสานได้

3) ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรผสมผสานที่มีกิจกรรมเกื้อกูลกัน เช่น การปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์จากการวิจัยพบว่า เกษตรกรที่ทำการเกษตรผสมผสานสามารถใช้ปุ๋ยคอกในการปรับปรุงบำรุงดิน ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และการทำการเกษตรหลายๆอย่างทำให้มีรายได้ตลอดทั้งปี

4) ส่งเสริมให้เกษตรกรป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยไม่ใช้สารเคมี เช่น การใช้น้ำหมักและการใช้กับดักแสงไฟ เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติ และทำให้สุขภาพแข็งแรงเนื่องจากไม่ต้องสัมผัสกับสารเคมีและทำให้ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลลดลง

5) ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรผสมผสานมากขึ้น จากผลการวิจัยที่พบว่า เกษตรกรที่ทำเกษตรผสมผสานมีการจัดการที่ดิน การใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตในไร่นา ได้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเกษตรกรผู้ทำเกษตรผสมผสานกับผู้ไม่ทำเกษตรผสมผสาน เพื่อจะได้นำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในการดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมเกษตรกรได้อย่างถูกต้องต่อไป
- 2) ควรศึกษารูปแบบการทำเกษตรผสมผสานที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่จังหวัดอุดรธานี เพื่อจะได้นำผลการวิจัยมาใช้ในการวางแผนการบริหารจัดการของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมในแต่ละอำเภอของจังหวัดอุดรธานีต่อไป
- 3) ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี

เอกสารอ้างอิง

- ขจรศักดิ์ จิตภักดิ์ (2545) “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสานในจังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- คมกริช กิติคุณ (2544) การผลิตในระบบเกษตรกรรมทางเลือก. วิทยานิพนธ์(ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- จิระ อะสุรินทร์ (2544) “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทำการเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในเขตอาศัยน้ำฝนจังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ปรีชัย พุดเกิดพันธุ์ (2545) ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรผสมผสาน กรณีศึกษาอำเภอสามสูง จังหวัดสุพรรณบุรี. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เพ็ญแข สุคนฐาพร (2548) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จทางการเงินของการดำเนินงานการเกษตรแบบยั่งยืน: กรณีศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสาน อำเภอเลาขวัญ จังหวัดกาญจนบุรี. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2535) เกษตรกรรมทางเลือกบนทางรอดของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
- สมบูรณ์ นันผาด (2545) “ความแตกต่างด้านสังคม เศรษฐกิจและจิตวิทยาของเกษตรกรผู้ทำและไม่ทำไร่นาสวนผสมในอำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์” ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- สำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี (2553) สรุปผลการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร.(อัดสำเนา)